

A PEST-BUDAI ÖTVÖSSÉG A XIX. SZÁZADBAN

(A BUDAPESTI TEMPLOMOK KINCSTÁRAI ALAPJÁN)

Előző tanulmányunkban a budapesti templomok kincstáraiban levő műveik alapján a XVIII. században működő pest-budai ötvösök művészetét világitottuk meg.¹ Most a XIX. századi pest-budai ötvösség képét kívánjuk felvázolni, ugyancsak a budapesti templomok kincstárai alapján, de a pest-budai ötvösök világi rendeltetésű műveivel is igyekszünk a képet plasztikusabbá tenni.

A XVIII. század végén Buda és Pest — gazdasági, politikai és kulturális szempontból egyaránt — az ország központja lett. A kibontakozó magyar nemzeti mozgalom gócpontja, szellemében — bár a lakosság jelentős része továbbra is német — egyre inkább magyarrá válik. Fővárosunk fejlődéséhez hozzájárult, hogy II. József a Helytartótanácsot és a magyar kamarát, mely a gazdasági és közigazgatási irányítás központi szerve volt, 1783-ban Budára helyezte át. A század végén Buda mindinkább alárendelt helyzetbe került a fiatal, erősen fejlődő, főleg magyar lakosságú Pesttel szemben. Pest kereskedelmi fontossága az országos hírvú vásárok révén egyre nőtt, s mivel a város a fő kereskedelmi útvonalak találkozásánál fekszik, újra az ország kereskedelmi központja lett. A gazdasági fejlődés a lakosság számának erőteljes növekedését hozta magával. 1799-ben lakosainak száma 29 870, míg Budáé és Óbudáé együttesen 24 306. A lakosság foglalkozása szempontjából Pest lényegesen különbözött Budától. Budán főleg a feudális arisztokrácia és a magas hivatalnoki réteg lakott, Pest viszont az iparos és kereskedő polgárok városa volt.

A XIX. század virradatán a két város, de különösen Pest, nagyot lendült. A Habsburg gyarmati elnyomás és a feudális viszonyok béklyóitól fékezve ugyan, de mégis kibontakozóban volt az ipari termelés. Manufaktúrák alakultak, sőt néhány gyár is létesült. Nagy jelentőségű Széchenyi István kezdeményezése a gazdasági élet és a közlekedés fellendítésére. Széchenyi nemcsak a kor reformmozgalmainak, a magyar tudomány és mezőgazdaság fejlesztésének volt harcosa, hanem Pest-Buda egyesítésének is. A város fejlődését még az 1838. évi borzalmas erejű árvíz sem tudta hosszabb időre visszavetni, s amikor az első állandó Duna-híd, a Lánchíd felépült, a három város összeolvadt. Ezt már csak formálisan pecsételte meg az 1872-ben hozott egyesítő törvény. A vasúti közlekedés megindulása és a bankok alakulása is a kapitalizmus kezdetét bizonyították, egyben elősegítették a két város, elsősorban a gazdaságilag gyorsabban fejlődő Pest nagyvárossá, majd világvárossá alakulását.

Kossuth a polgári forradalom híveként a nemzeti függetlenségért s az ország ipari és polgári átalakulásáért, szükségszerűen Pest és Buda fejlődéséért is harcolt. Szerepe igen nagy jelentőségű előbb az iparegyleti, majd a védegyeleti mozgalomban is, amelynek segítségével az ipar képviselői a haladó nemességgel együtt az ipar hazai fejlődését mozdították elő.

A XIX. század társadalmi átalakulása Magyarországon a francia forradalom szelétől érintett köznemességnek a fejlődő polgársággal való összefonódását hozta magával. E réteg volt a nemzeti és polgári haladó mozgalmak legfőbb bázisa. A függetlenségi harcok fő színhelye Pest-Buda. Itt működött Széchenyi, és a haladó mozgalmak legfőbb irányítója, Kossuth, a pesti forradalmi értelmiségi ifjúság példaképe és vezére. Itt tört ki az 1848-as márciusi forradalom, itt alakult meg a felelős magyar kormány. A nemzeti függetlenségért és polgári átalakulásért folytatott harc szükségszerűen a nemzeti kultúráért vívott harccal párosult, amely először az irodalom, később a képzőművészetek fellendüléséhez vezetett.

A fejlődő várost tervszerűen építette és „szépítette” a József nádor irányította, 1804-ben alakult Szépművészeti Bizottság. Az 1838. évi pesti árvíz után nagy ütemben újraépülő város a fejlődésnek induló kapitalizmusban a megnövekedett és köznemességgel összefonódott polgárság igényeit tükrözte.

A nagy fejlődés a céhek életében is változásokat hozott. A mesterek száma jelentősen növekedett. Pesten és Budán is ötvösdinasztiák alakultak ki, s a kézműves jellegű termelésről lassanként a manufakturális jellegűre tértek át, hogy a polgárság nagyarányú keresletét kielégíthessék. Jellemző példája ennek Giergl, a Prandtnerek, valamint Laky Károly működése Pesten, Budán pedig a Gretschl-műhely. A formák az uralkodó korizálás, de főleg a polgárság igényeinek megfelelően leegyszerűsödtek, szépségük vonalvezetésükben, arányaikban és a gondos trébelésben és cizellálásban nyilvánul meg. A díszítmények mértéktartóak.

A XIX. században az egyházak gazdasági alapja a napóleoni háborúkat követő elszegényedés folytán csökkent, a nagyarányú megrendelések gyérültek, az egyházi szerelvényeket is csaknem mind szériában készítették a több segéddel dolgozó ötvösműhelyek, amelyek lényegében már manufaktúrák voltak.

A legtekintélyesebb pesti ötvösnek, Prandtnernek műhelyében már a század elején megjelennek a szériakészítmények, amelyek még magas színvonalon állanak, a század közepe felé azonban az ötvösség általános színvonala a tömegtermelés miatt hanyatlik.

Az ötvösök jó képességűek voltak ugyan, de a nagyigényű, nagykoncepciójú feladatok helyett a jobban kifizetődő polgári használati edényeket készítették. Leggazdagabb munkaterületük a reformkori vagyonosodó polgárság megnövekedett életigényének kielégítése. Csak a rimaszombati születésű Szentpéteri József tör magasabbra. Fantáziájával és ötletességével a reformkorszak fiaihoz hasonlóan nemzete dicsőségét akarja szolgálni, művész akar lenni, lelket lehelni az anyagba, megcsodált csataképeket, emberi szenvedélyeket akar trébelő kalapácsával megjeleníteni. Műveivel túlnő a pest-budai ötvösség keretein. Bécs, München, London csodálja művészetét. Virtuozitásáért Bécsben és Párizsban kitüntetik.

A századfordulón és a XIX. század első felében a pesti ötvösmestereknek Paschberger, Giergl, a Prandtnerek és Szentpéteri által képviselt művészi színvonala igen magas, úgyhogy a XIX. század első évtizedeiben Pest válik a magyar ötvösség központjává. Mellette hanyatló, de még mindig fényes szerepet játszik Buda.

Budán a legszámottevőbb szerepet a Gretschl-család játssza. Az ötvösség két nemzedéken át apáról-fiúra öröklődik; szerepük a budai céh életében szinte uralkodó jellegű, a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályán őrzött inas- és legénykönyv adatai szerint a legtöbb ötvös-inas Gretschléknél tanult, vagy a remek készítésére oda utalták, s a legtöbb legényt szintén ők szabadították fel. — Művészetükben a hazai empire és biedermeier stílus jeles képviselői.

A dinasztia megalapítója a csehországi Miltscheiben született, Franz Lintzberger bécsi ötvös műhelyében tanult és Budán 1795-ben mesterré lett, 1821-ig működő² *Gretschl Vencel*. Aránylag kevés műve ismeretes, ezek közül a legjelentősebb az egri érseki kápolna 1815-ből származó, drágakövekkel kirakott, jó arányú kelyhe, amelyet Kőszeghy tévesen monstrenciának tüntet fel. Trébelt, profilált talpán három féldrágakövekkel kirakott rozetta, szára állólevélsoros, nódusza díszváza idomú, drágakövekkel kirakott, kupakosarán három ovális medaillonban elhelyezett féldrágaköves rozetta, alul állólevélsor. A kosár háromszirmú stilizált levélsorral zárul. Peremén beütve B. évbetű, budai hitelesítő bélyeg 1815-ös évszámmal és a Kőszeghy idézett művében 344. sz. alatt feltüntetett W. G. monogram. Említhető, egyházi célokra készült műve ezen kívül a Nemzeti Múzeumban levő öröklámpája és a XII. Ernst-aukción szereplő elefántcsont feszületfoglalata.³

A budapesti templomok közül a budai Szent Anna- és az óbudai plébániatemplom őrzi Gretschl Venceltől egy-egy művet. A budai Szt. Anna-templomban levő tűzaranyozott ezüstkelyhe 1806-ból még copf hagyományokat őrzi,⁴ de mellette már feltűnnek a romantikus díszítőelemek is (2. kép). Magas, kerek, profilált talpa boltozatos, peremén és a szár alatt akantuszlevélsor, köztük búzakalászokkal keretelt ovális medaillonok, közepükön rozettával. Váza idomú, kanellurás, levéldíszes nódusz, kupájának kosarán akantuszlevélsor és romantikus ívsor, felette szőlő-

fürtök és szalagsokrok váltakoznak. Talpának peremén beütött budai hitelesítő bélyeg és Kőszeghy 344. sz. W. G. mesterjegye. Talpperemének alján bevésve: „P. IACOBUS PUCHNER CURAVIT 1806.”

Az óbudai plébániatemplom ezüsből trébelt feszülete 1815-ben készült. Ovális, álló akantuszzeveléssorral díszített talp, állózevelősoros szár, íves váza idomú, reszelt övvel díszített nódusz, karéjokban végződő latin kereszt, egykor aranyozott, öntött korpusszal. A kereszt felső szárában aranyozott INRI tábla. Talpperemén a felső karéjban beütött budai városjegy 1815-ös évszámmal. B. évbetű és Kőszeghy 344. sz. W. G. mesterjegye.

Gretschl Vencel fia, az idősebb *József*, 1822-ben lett mesterré, ez év október 5-én nyerte el a budai polgárjogot,⁵ 1848-ban céhmester. Szakirodalmunkban eddig több darabja volt ismeretes. Ezek közül elsősül az 1935-ben rendezett „Régi Buda és Pest iparművészete”⁶ c. kiállításon szerepelt, jelenleg az Országos Zsidó Múzeumban őrzött, 1833-ban készült cédrustartó dobozát említjük, tetején nyilat köszörülő Ámorral. Továbbá az ugyanott kiállított és jelenleg ugyancsak az Országos Zsidó Múzeumban őrzött két talpas, háromrészre osztott félgömbös csészéjű, sima, jó arányú alamizsnagyűjtő csészéjét⁷ 1841-ből és két 1850 körül készült ezüst óramutatóját említjük, amelyek szintén a fenti kiállításon kerültek bemutatásra és jelenleg az Országos Zsidó Múzeum tulajdonában vannak.

A budapesti templomokban 11 művét őrzik, amelyek művészetéről jó képet adnak.

A budai egykori kapucinus templom tulajdonában van 1825-ben készült feszülete, füstölője és tömjéntartója.⁸ Ezek elegáns formaadásukkal, finom arányaikkal, mértéktartó díszítésükkel a hazai XIX. századi ötvösség igen magas művészi színvonalon álló képviselőjének mutatják *Gretschl* Józsefet.

Ezüsből trébelt feszületének ovális talpát akantuszleveles fríz díszíti. Nódusza váza idomú, vékony, laposan trébelt lemezekből összeállított kereszt, háromkaréjos szárvégződésekkal és rozettákkal. A korpusz öntött ezüst, Krisztus feje körül dicsfénykoszorú, felette INRI feliratos mondatszalag. A szalagon és a rozettákon aranyozás nyomai. A kereszt hátlemezen és a talpon budai hitelesítő bélyeg F. ellenőrző betűvel és Kőszeghy 354. sz. J. G. mesterjegyével.

Az F. ellenőrző betű szerint ugyanakkor készült: ezüsből trébelt füstölő, talpas, váza idomú. Talpa és teste bordasorral díszített, felső részén áttört ékítmények. A láncok felerősítésére öntött, palmettás fülek szolgálnak. Alján, fedelén és fogóján budai hitelesítő bélyeg 1825-ös évszámmal, F. ellenőrző betűvel és Kőszeghy 354. sz. J. G. mesterjegyével.

A füstölőhöz tartozó ezüst tömjéntartó ovális, bordasorral díszített talpú, nódusza csavartan bordázott. Pánton forgó felhajtható fedele kettős levélformájú bütyökkel záródik (3. kép). Talpán, fedelén és tömjénosztó kanalán beütött budai hitelesítő bélyeg 1826-os évszámmal, F. ellenőrző betű és Kőszeghy 354. sz. J. G. mesterjegye.

A budaújlaki templomban található, G. ellenőrző évbetűje szerint 1826 után készült ezüst tömjéntartója, amelynek kerek, tagolt talpát szívpalmettasor díszíti, szára orsó idomú, csónak alakú testének alján stilizált, trébelt levéldísz, felnyíló fedele kis plasztikus kézfejfogantyúval záródik. Fedelén modern betűkkel vésett felirat: „Eccel. Budensis ad Visitantem. 1705.” Talpán és tetején elmosódott budai hitelesítő bélyeg, G. évbetű és Kőszeghy 354. sz. J. G. mesterjegye.

A Fő utca 40. sz. alatt levő Szt. Ferenc sebeiről elnevezett templom öt művét őrzi. Az 1955-ben megjelent Budapest műemlékei I. kötete kettőről, az 1839-ben készült tömjéntartóról és a hozzávaló füstölőről említést tesz, de fogadalmi tárgyairól, az 1830-ban készített három lábáról nem szól. A váza formájú, ezüsből trébelt füstölő talpát palmettás fríz díszíti, testének alsó fele bordázott, felső része áttört, a láncok felerősítésére öntött palmetták szolgálnak. Talpán budai hitelesítő bélyeg 1839-es évszámmal, olvashatatlan ellenőrző betűk és Kőszeghy 354. sz. J. G. mesterjegye. A felső részen a fenti jegyek mellett a Kőszeghynél a 355. sz. alatt közölt kiírt „*Gretschl*” névjelzés is megtalálható. A hozzá tartozó, ezüsből trébelt tömjéntartó ovális talpú, baluszter idomú szárán akantuszlevelekkel díszített nódusz. Csónak idomú tömjéntartójának alsó fele bordázott. Pánton forgó fedele felnyitható. Sima, egyszerű kanál tartozik hozzá. Talpának peremén, fedelén és kanalán beütött budai hitelesítő bélyeg 1839-es évszámmal, olvashatatlan ellenőrző betű és Kőszeghy 354. sz. J. G. mesterjegye. Mindkét darab a *Gretschl*-műhely magas

átlagszínvonalát mutatja, a felépítés kevés változtatással ismétlődik, a test legtöbbször bordázott, a talp, nádusz és fedél takarékosan alkalmazott díszítmenyei teszik változatosá a nagyon jó arányú sémát.

Ugyane templomban őrzött fogadalmi tárgyai, az ezüsből trébelt lábak, jellegtelen művek. Egy darabon a budai hitelesítő bélyeg 1830-as évszámot tüntet fel, a másik kettő is ugyanekkor vagy a század közepén készülhetett.

A máriaremetei kegytemplomban is található mesterünktől egy hasonló, ezüsből trébelt jellegtelen láb, amely a budai hitelesítő bélyeg évszáma szerint 1834-ben készült.

A budai Szt. Anna-templom is őriz két ilyen kisigényű alkotást mesterünk kezétől.⁹ A két ezüsből trébelt, szentképre való korona egyike háromleveles stilizált virágdíszsel és imitált drágakő sorral ékes, a másik sima. Ugyancsak a század közepén készülhettek.

A budai Szt. Anna-templom tulajdonában van Gretschl Józsefnek egy jeles, későbiedermeier stílusú műve, az 1841-ben trébelt ezüst szentségmutató.¹⁰ A monstrancia ovális talpa gyöngyosoros díszű, szára baluszteres, ovális szentségházát elliptikus discskorona övezi, tetején kereszttel. A szentségház körül trébelt lemez szőlőindákkal, búzakalászokkal és felhőgomolyokkal. Talpperemén beütött 1841-es budai hitelesítő bélyeg, Kőszeghy 355. sz. Gretschl-mesterjegye és olvashatatlan ellenőrző betű. A sugárkorona hátoldalán beütött budai hitelesítő bélyeg és Kőszeghy 354. sz. mesterjegye.

A monstrancia az empire hagyományokhoz ragaszkodó mester művészetének neobarokkba áthajló utolsó szakaszát képviseli.

A Bécsikapu téri ev. templom szakirodalmunkban eddig ismeretlen kelyhe 1847-ben készült a Gretschl-műhelyben. Formaadásában és díszítmenyeiben a neorokokó stílus képviselője, de a kupakosár álló levélsorában még az empire díszítőhagyományok élnek tovább. Az összbenyomás nem egységes, e mű mestere valószínűleg az *ifjú Gretschl József*, aki a legújabb stílustörekvéseket követte. A budai születésű ifjabb Gretschl József a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályán őrzött legénykönyv adatai szerint 18 éves korában, miután két tanulóévét Hilbinger ékszerésznél kitöltötte s rajzbeli tudását megfelelőnek tartották, 1848. július 1-én felszabadult mint aranyműves. Az ezüstművességet atyjánál tanulta 1843-tól 48-ig, és az 50-es években társult apjával.¹¹

A Bécsikapu téri ev. templom aranyozott ezüstkelyhének tagolt talpa karéjos, bordákkal osztott, a bordák közötti mezőkben neorokokó kagylódíszű keretben, poncolt alapon szőlőtő, búzakéve és két virágszál. Nádusza bordázott, öntött, orsó idomú, kupájának kosara poncolt, stilizált állólevélsorral. Talpperemén beütve 1847-es budai hitelesítő bélyeg, Kőszeghy 354—355. sz. jegye és a téglalap alakú mezőben „Budán” felirat.

A budaújlaki templom egy 1857-ben készült füstölőt őriz, amely ugyancsak a Gretschl-műhelyben készült. Formaadása a késői évszám ellenére a század első évtizedeinek hagyományát őrzi. Valószínű, hogy ekkor készült és 1857-ben került megvételre. Ez esetben az idősebb Gretschl József művének tekinthető. Az ezüsből trébelt váza idomú füstölő kerek, tagolt talpát préselt palmettasor díszíti, testének alján három keresztből álló sor, szájpere me profilált. Az ovális szemekből alkotott lánc felerősítésére három kettős szárnymotívum szolgál. Teteje tagolt, boltozatos, két sor téglalap alakú áttöréssel. Kengyel alakú füles tető, testén beütött budai hitelesítő bélyeg, 1857-es évszámmal és Kőszeghy 354. sz. jegyével.

A máriaremetei kegytemplomban két ezüsből trébelt fogadalmi tárgyára bukkantunk, az egyik térdelő nőt ábrázol, a lemez alján beütött 1859-es budai hitelesítő bélyeggel és Kőszeghy 354. sz. jegyével.

Ugyanitt található *Gretschl Eduárd* ezüsből trébelt fogadalmi ajándéka, egy térden felül elvágott helyzetben ábrázolt láb. A függesztőkarikán beütve 1864-es évszámmal jelölt budai városjegy, G. évbetű és G. E. mesterjegy. Gretschl Eduárd a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályán őrzött legénykönyv adatai szerint Budán született, atyjánál, Gretschl Józsefnél tanult és 1850. június 22-én szabadult fel.¹² Szakirodalmunk eddig csak az egykori Pekár-gyűjteményben őrzött neorokokó díszű poharát ismerte.¹³ A máriaremetei fogadalmi tárgy igénytelen alkotás, mesterünk művészetébe betekintést nem nyújt.

1. kép. Feszület. Czigler Pál műve.
1800 körül. Krisztina téri
plébániatemplom

2. kép. Kehely. Gretschl Vencel műve. 1806. Budai Szt.
Anna-templom

A Krisztina téri plébániatemplom számára készült *Czigler Pál* budai ötvös ezüstfeszülete (1. kép). A komáromi születésű, 1793. szeptember 13-án budai polgárjogot nyert,¹⁴ 1793-ban mesterré lett Czigler Pált 1824-ig említik.¹⁵ Két műve volt ismeretes, egy jelenleg ismeretlen helyen levő kannája és az egykor az óbudai Chebra Kadisa tulajdonában levő adománygyűjtő csészéje.¹⁶ Ez utóbbit jelenleg az Országos Zsidó Múzeum őrzi. Az ezüstműből trébelt, kör alaprajzú, sima csésze peremén héber fölírat látható. Beütött, Kőszeghy 343. és 311. sz. jegye szerint 1815-ben készült. A mester szerényigényű műve.

A Krisztina téri plébániatemplom feszülete igényesebb munkája az 1800 körüli évekből.¹⁷ Talapzata vékony lemezekből összeállított, ívelt, tagolt csonkagúla idomú. Alján laposan trébelt akantuszlevélsor. A talapzat felső párnatagján levélsor. Négy félgömbös láb. Lemezekből összeerősített kereszt, rajta egykor aranyozott korpusz. A kereszt lábánál két lábszárcsonton keresztbe helyezett öntött koponya. Krisztus feje körül aranyozott dicsfény töredéke, a kereszt felső szárán INRI feliratos tábla. A keresztben kétszer, a talapzaton egyszer beütött budai hitelesítő bélyeg és Czigler Pál (Kőszeghy 343. sz.) mesterjegye. A kereszt jó arányaival a maga egyszerűségében a hazai, szerényebb méretekhez alkalmazott empire ízlés jellemző átlagdarabja.

Az 1803-ban mesterré lett és 1849-ig működő *Liebrich János*¹⁸ művészetét pesti kincstárakban igen szerényigényű művek, a budai Szt. Anna-templom irodalmunkban már ismert, az 1935. évi „Régi Buda és Pest iparművészete” c. kiállításon szereplő¹⁹ két kegykoronája és az eddig még nem ismert, s a máriaremetei kegytemplomban levő két fogadalmi tárgya, egy láb és egy szempár képviseli. Az ezüstműből trébelt két korona a XIX. század derekán készült gyenge munka. A máriaremetei kegytemplom trébelt kegyajándékai ugyancsak gyenge tucatmunkák. Az egyik ezüstműből trébelt csipkés szélű láb, tetején függesztő karikával. Peremén beütve 1810-es évszámú budai hitelesítő bélyeg és Kőszeghy 353. sz. I. L. mesterjegye. A másik kegyajándék ezüstműből trébelt

szempár csipkés széllel, háromszög alakú lemezből trébelve, a két szem között rocaille-os dísszel. Peremén beütött budai hitelesítő bélyeg és Kőszeghy 353. sz. I. L. mesterjegye. — A XIX. század első felében készültek, semmit sem árulnak el a mester művészi törekvéseiből, amelyekről a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályának tulajdonában levő, a „Régi Buda és Pest iparművészete” c. kiállításon bemutatott talpas, fedeles, gyöngyosoros díszű ezüstkannája ad hírt,²⁰ és a hazai empire jó ízlésű ötvösének mutatja be őt.

Az ország egyházi kincstáraiban folytatott eddigi kutatásaink során a székesfehérvári püspöki kincstárban és a hódmezővásárhelyi r. k. templomban találtunk nyomtatott I. L. mesterjegyű, budai hitelesítő bélyeggel ellátott műveket az 1800 körüli évekből. Mindkettő igen jó művészi színvonalat árul el és Liebrich János művének tartható. A hódmezővásárhelyi r. k. templom²¹ ezüsből trébelt copf stílusú füstölője elegáns vonalvezetésével, lendületesen trébelt díszítményeivel tűnik ki, a hozzátartozó navicula tömjéntartó szelencéjének formaadása az alul bordázott testtel a székesfehérvári kincstár naviculájának tömjéntartó szelencéjével megegyező, csak a hódmezővásárhelyiének tetején voluta látható. A felnyíló, pánton forgatható fedél két rozettával díszített, a székesfehérvárién díszesebb, kettős akantuszkoszorúba foglalva. Nóduszuk megegyező, a talp eltérő, a székesfehérvári darabon a csónak alakú test trébelt bordázata ismétlődik, a hódmezővásárhelyi pedig állóvelsoros és babérszoros díszű.

Hasonló nevű fia ugyancsak ötvös a Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztályán őrzött inaskönyv adatai szerint.²² 1828. június 15-én Liebrich János felveszi fiát, *ifjú Liebrich Jánost* ötvösinasnak. A felvétel azonban csak formális lehetett, mert az ugyanott őrzött legénykönyv adatai szerint²³ 1828. június 15-én már ugyanő fel is szabadítja. Ez az eljárás a céhrendszer bomlásának egyik tünete. Ifjú Liebrich János műveit a kutatás nem ismeri.

A Bécsikapu téri ev. templom az 1841-ben mesterré lett és 1849-ig említett²⁴ *Kovácsy János* fedeles ezüst boroskancsóját őrzi. A hólyagos, kerek talpú, hosszanti bordákkal tagolt kiöntőjű, körte idomú testű, rocaille-okból alakított fülű, hólyagos díszes fedelű kanna jó átlagos alkotás a század közepéről. Fedelén belül vésett felirat: „Adatott Köllenberg Annátul született Burdacz de Koptsán 1849-évben júli 28-án.” Beütve Kőszeghy 357. sz. (Kovácsy) jegye, mondat-szalagban Pest és J. P. mesterjegy. A pesti jelzés és a J. P. jegy talán egy későbbi javítás során kerülhetett a kancsóra. A művet egyébként 1847-ben Kovácsy János készíthette, akinek legfontosabb műve a Piarista Múzeum 1841-ben készült kelyhe, amely a „Régi Buda és Pest iparművészete” c. kiállításon került bemutatásra és felirata szerint Kovácsy János remeke lehetett.²⁵ Egy téglalap alakú mezőben F. K. monogramos budai ötvös két igénytelen kegyajándékát őrzi a máriaremetei kegytemplom: 1850-es, ill. 1854-es budai hitelesítő bélyeggel egy ezüsből trébelt imádkozó nő ábrázolását és egy szempárt „Anna Vissek” vésett felirattal.

Budai templomok két jelzetlen budai művet őriznek a XIX. század első feléből. Az egyik a krisztinavárosi templom igénytelen, ezüsből trébelt, ovális talpú, baluszteres nóduszú feszülete, akantuszleveles végződésű keresztszárakkal.²⁶ A feszületet Schoen Arnold *Reth János Mihály* budai ötvös művének valószínűsíti templomi számadásai alapján. E mesternek az Országos Zsidó Múzeum a „Régi Buda és Pest iparművészete” c. kiállításon bemutatott egyszerű, lapos poharát őrzi.

A Szt. Anna-templom tulajdonában van a másik jelzetlen budai XIX. századi alkotás, egy ezüsből készült feszület, amelynek talapzata két lépcsőzetesen álló hasábidom János apostol és Mária Magdolna domborműves ábrázolásával. A kereszt szárain levélsoros díszítés, öntött, aranyozott korpusz. Krisztus feje felett discszorosú,²⁷ 1800-ban készült.

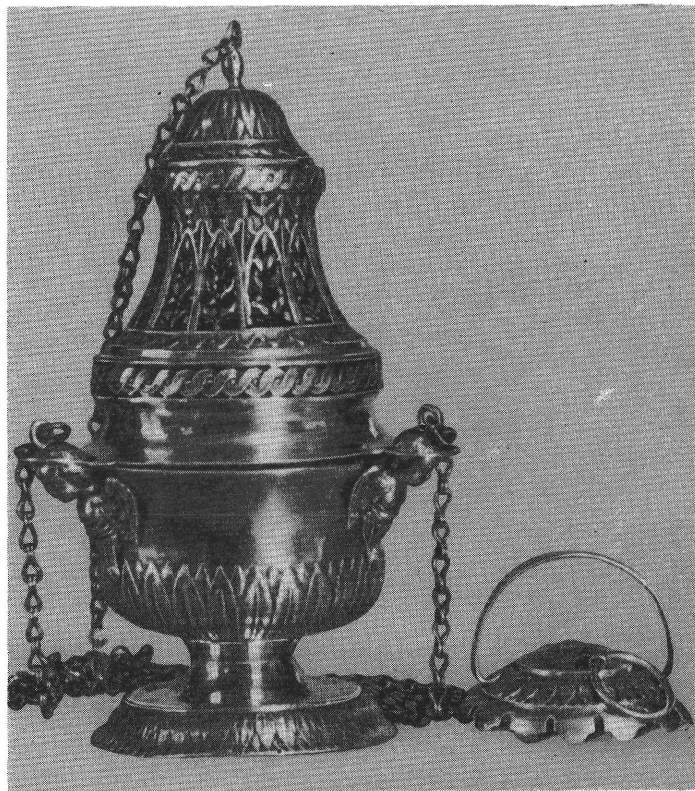
A XIX. század első felében Illyefalvi L. és Pallos J. kutatásai szerint a következő ötvösök működtek még Budán, akiknek Kőszeghy idézett műve nevét nem említi és műveik Budapest egyházi kincstáraiban sem szerepelnek: a fürthi születésű Pfister Jákob 1805. augusztus 9-én, testvére, az ugyancsak fürthi születésű Pfister Udak 1808. augusztus 1-én, a budai születésű Hilbinger János 1829. október 23-án, Ottó Lajos pedig 1844. augusztus 5-én nyert budai polgárjogot.

Óbudán nem volt ötvöscéh, ötvösök a XVIII. század közepétől mutathatók ki. Számuk akkoriban 5—6 volt, 1828-ban 14.²⁸ *Polák Józsefet*, az Országos Zsidó Múzeumban megőrzött

négydarabos, ezüstfiligrános tórákészlet mesterét 1828-ban említik.²⁹ Ez a legjelentősebb ismert műve. Bemutatásra került a „Régi Buda és Pest iparművészete” c. kiállításon (leírólajstrom 3. sz.). Trébelt tóravértjén négy oszlop között a tízparancsolat tábláját tartó két orozslán. Fölötte korona két hengeres tóratartóval, amelyeknek felső részében korona alatt csengettyű látható. Illatszertartója három karsú lábön nyugvó, kettős rozettával díszített gömb idom. Beütött jegye szerint 1820-ban készült.

A XIX. század első felében erősen fellendült pesti ötvösség képviselői közül a budapesti templomok kincstáraiban Paschberger Ferenc és id. Prandtner János művei szerepelnek a legnagyobb számban. *Paschberger Ferenc*,³⁰ Paschberger József fia, 1787-ben lett mesterré, a pesti ötvöscéhben igen jelentős szerepet töltött be, 1812—1828-ban céhmester volt.

A pesti volt ferences templom őrzi füstölőjét és naviculáját a hozzá tartozó kanállal együtt. Az ezüstdből trébelt, váza idomú füstölő állólevélsoros kerek talpon áll (4. kép). Testét ugyancsak állólevélsor díszíti, füle három angyalherma. Felső része áttört, csigasoros, ívekbe foglalt, áttört levéldíszsel, felette fonatsor, tulipán- és állólevélsor, amely a fedél tetején ismétlődik. Testén beütve Kószeghy 392. és 487. sz. jegye és O. évbetű. A hozzávaló ezüstnavicula kerek, trébelt talpát állólevélsor díszíti, nódusza alsó részében kanelurás váza idom, tömjéntartó szelencéje kagyló formájú, csuklós fedelén trébelt lombdíz (5. kép). Jelzései a füstölőével azonosak. Mindkettő 1800 körül készült, nem egészen tiszta empire stílusú, a Paschberger-műhely magas átlagszínvonalát mutatja.

4. kép. Füstölő. Paschberger Ferenc műve, 1800 körül. Pesti volt ferences templom

5. kép. Tömjéntartó. Paschberger Ferenc műve. 1800 körül. Pesti volt ferences templom

pomázi, gombai, fülöpszállási templomba, és a hódmezővásárhelyi ref. újtemplomba is.³⁴

A terézvárosi r. k. plébániatemplom őrzi Paschberger 1811-ből való aranyozott ezüstkelyhét³⁵ (6. kép). Talpa kerek, profilált, palmettasoros díszű. A palmettákban félrozetták, a palmetták felső íveinél négylevelű rozetták. Kanelurás váza idomú, rozettás nádusz. A kosár alján palmettasor. A palmettasorok felett három trébelt szőlőfürt három búzakaralászoktettel váltakozik. A kosarat rozettasor zárja le. Talpán bevéselt kurzív felirat: „Exvotis. 1820.” Talpperemén beütve pesti városjegy 1819-es évszámmal, A. évbetű és Kőszeghy 488. sz. F. P. mesterjegye. A kehely szép munka, Paschbergernek kiváló alkotása.

Az Országos Zsidó Múzeumban van a „Régi Buda és Pest iparművészete” c. kiállításon bemutatott ezüst, plasztikus oroszlánnal díszített fedelű perselye 1822-ből, amely a mester jelentéktelenebb alkotásai közül való.³⁶

A volt szervita templom a mester egy szakirodalmunkban eddig ismeretlen, egyszerű, aranyozott ezüstkelyhét őrzi 1823-ból. Talpa kerek, profilált, nádusza váza idomú, kupája sima. Talpperemén beütött pesti városjegy, Kőszeghy 484. és 399. sz. jegye.

A józsefvárosi r. k. templomban található Paschberger Ferenc eddig nem publikált, 1824-ből származó tömjén- és szenteltvíztartója. A tömjéntartó talpas váza idomú, trébelt állólevéldísszel, félgömbös testtel, peremén rózsás, leveles fríz. Felső része ívelt, állólevélsorral, áttört ívsorral és ugyancsak rózsás frízzel. Fenekén beütve Kőszeghy 488. sz. F. P. mesterjegye és a pesti városjegy 1824-es évszámmal. Az ezüsből trébelt szenteltvíztartó talpas váza idomú. Kerek, profilált talpát állólevélsor, félgömbös testét trébelt szívpalmetta-sor két rózsával és margarettával, peremét pedig gyöngysor díszíti. Füle kengyeles, fenekén beütött pesti hitelesítő bélyeg 1824-es évszámmal és Kőszeghy 487. sz. F. P. mesterjegye. Mindkét darab jóarányú empire alkotás éppúgy, mint a Krisztina téri plébániatemplom ezüsből trébelt, talpas félgömb alakú, kengyeles fülű szenteltvíztartója 1826-ból.³⁷

A Prandtner-ötvöscsalád a pesti XIX. századi ötvösség jeles képviselője volt. Művészetével újabban Bóka Lászlóné tanulmánya foglalkozott részletesen.³⁸ Az ötvösdinasztia megalapítója *id. Prandtner József*, 1783-ban Schwager János Mihály inasa: 1791-ben elvette mestere lányát és céhmester lett. 1837-ig említik.³⁹

A hazai empire kiváló képviselője volt, aki a bécsi empire formanyelvet a hazai szűkösebb viszonyokhoz alkalmazta és a maga egyszerűségében s mértéktartó díszében figyelemre méltó műveket alkotott. Stílusára jellemző a kissé száraz, lapos trébelési mód, amely különösen a szőlőfürtök és a búzakaralászok mintáiban szembetűnő (pesthidegkúti r. k. templom kelyhe, terézvárosi r. k. templom Stadler-kelyhe). Legkorábbi ismert műve a kiskundorozsmai r. k. templom elegáns cibóriumkelyhe 1792-ből,⁴⁰ másik kiváló, egyházi kincstárban őrzött műve az Országos Zsidó Múzeumnak a „Régi Buda és Pest iparművészete” c. kiállításon bemutatott trébelt, állóleveles és akantuszleveles díszű levita kannája az 1796 körüli évekből⁴¹ (8. kép). (A tál a második világháború alatt elveszett.)

1825-ben készült az óbudai plébániatemplom füstölője és naviculája. Ezek eddig ismeretlenek voltak. Az ezüsből trébelt, talpas váza idomú füstölő teste alul bordázott, peremének alján levélkoszorú, peremdísz fogazott. Ívelt felső részének pereme állólevélsoros, áttört babérkoszorús, tetején bordázott rozetta. Füle S alakú. Állólevélsoros talpán beütve Kőszeghy 493. sz. J. P. mesterjegye és a pesti hitelesítő bélyeg 1825-ös évszámmal.

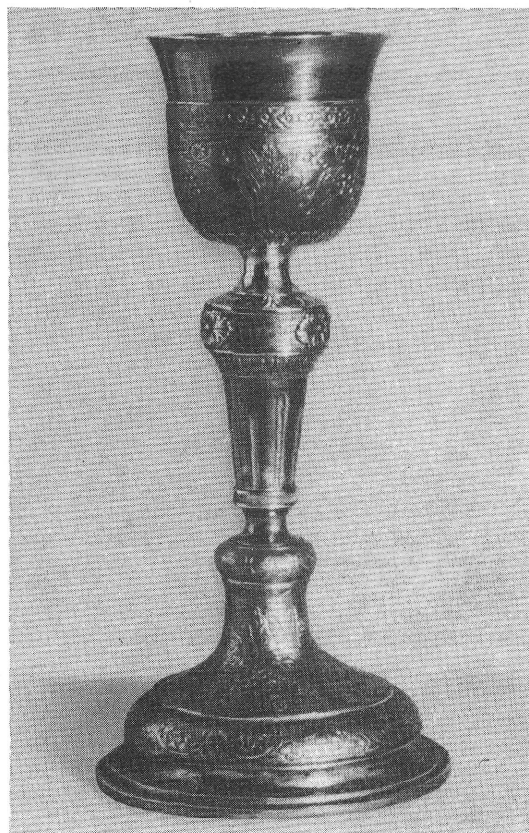
6. kép. Kehely. Paschberger Ferenc műve. 1811. Terézvárosi plébániatemplom

A hozzá tartozó navicula kerek talpát állólevélsor, szárát akantuszlevélsor díszíti, nádusza bordázott, tömjéntartó szelencéje alul bordázott, csuklós fedelén vésett levélsor és IHS betűk. Jelzése a füstölő jelzésével megegyező. Mindkét darab a Prandtner-műhely magas színvonalú szériakészítményeiből való. A mester kiemelkedő alkotása a terézvárosi r. k. templom ún. Stadlerkelyhe (7. kép). Az aranyozott ezüstműből trébelt kehely kerek, profilált, állólevélsoros díszű talpát poncolt alapon három tulipán idomú palmetta ékesíti margarétákkal, a palmetták közeiben akantuszlevelek és búzakaralászok vannak. Öntött rózsadíszes, rozettás nádusza akantuszleveles. A kosár alján a talpéval megegyező állólevélsor, felette poncolt alapon három, levelekkel és búzakaralásszal körülvelt medaillon, benne poncolt alapon mellképes ábrázolásban Jézus szíve, Jézus a világ királya, Jézus a világ megváltója. A medaillonok között négy szívpalmetta, bennük poncolt alapon trébelt leveles szőlőfürt. Talpperemén beütve Kőszeghy 494. sz. jegye és a pesti hitelesítő bélyeg kivehetetlen évszámokkal. Talpán bevésve: „Zum Gebrauch der Pesther Pfarkirche zur Heiligen Theresie Gewidmet von Katharina Stadler und Familie in Jahre 1831 AMDG”.⁴²

A kehely 1830 körül készülhetett. Az ornamentális trébélés szép rajzú, kissé merev hatású, az alakos részletek gyengébbek.

A pesthidegkúti r. k. templom szakirodalmunkban eddig ismeretlen cibórium és kelyhe a mesternek hasonlóképpen kiváló alkotásai. 1834-ben készültek, arányaikban, felépítésükben, díszítményükben a terézvárosi kehellyel rokonok. Az aranyozott ezüstmű cibórium kerek, magas, profilált talpon áll, amelyet poncolt alapon három angyalhermából kiinduló füzér- és szőlőleveles búzakaralászfríz ékesít. Akantuszlevelekkel, búzakaralászokkal recézett övvel díszített kehely alakú nádusz, sima kupa. Profilált fedél, tetején kereszttel. A kereszten és a fedélén beütött pesti hitelesítő bélyeg 1834-es évszámmal és Kőszeghy 494. sz. jegye.

A cibóriumkehelyhez készült aranyozott ezüstműkehely kerek, tagolt talpának díszje a cibóriuméhoz hasonló, poncolt alapon trébelt, akantuszleveles, rózsafüzéres búzakaralászos, szőlőfürtös

7. kép. Kehely. Id. Prandtner J. műve. 1830 körül. Terézvárosi plébániatemplom

8. kép. Levita kanna. Id. Prandtner J. műve. 1796 körül. Országos Zsidó Múzeum

mintájú. Nódusza a cibóriumkehelyével azonos, kósára nyolcbordás osztású, felette poncolt alapon trébelt szőlőlevelek, sáslevelek búzakévékkel váltakoznak. A kupakosár záródása hullámos. A kehely jelzetlen, de az azonos részletek és a stílusmeg egyezés alapján mesterünk művének tartható. E művek szerint az idősebb Prandtner József a XIX. századi Pest jellegzetes stílusú kiváló ötvöse volt, aki megérdemelten játszott előkelő szerepet a pesti ötvöscéhben.

Az 1795-ben mesterré lett és 1809-ben meghalt *Fischer Lipót*⁴³ eddig nem publikált ezüstfeszületét a józsefvárosi plébániatemplom őrzi. Szakirodalmunkban igen kevés műve ismeretes. A Kálvin téri ref. templomban található az 1934-ben rendezett „Magyar református egyházak műkincsei” c. kiállításon szereplő kenyérosztó tányérja,⁴⁴ másik egyházi gyűjteményben levő darabja a szentesi gör. kel. templom M. évbetűs, az 1796 körüli időből származó ezüstfüstölője.⁴⁵

A józsefvárosi plébániatemplom ezüstfeszületének ovális talpa négy trébelt, akantuszleves pilaszterrel tagolt, a pilaszterek közötti hosszanti mezőkben poncolt alapon búzakalászok, a két rövidebb oldalon akantuszlevelek. Nódusza kanculurás váza idom, keresztjének szárai karéjokban végződnek, korpusza öntött, aranyozott, felette aranyozott INRI tábla. A kereszt hátán Fischer Lipót beütött névjegye, Kőszeghy 497. és 492. sz. jegye. A

feszület M. évbetűje szerint 1796 körül készült; az empire szerényebb mesterének mutatja Fischert.

A terézvárosi templom a finom művészetű *Giergl Alajos Szt. Terézia-ereklyetartóját* őrzi (9. kép). *Giergl Alajos* 1817-ben lett mesterré, 1850-ig említik.⁴⁶ Egyházi gyűjteményekben kevés műve található, a terézvárosi plébániatemplom 1817-ben készült kelyhe elveszett, a munkácsi ref. egyház kelyhe közelebről még nem ismeretes.⁴⁷

A terézvárosi templom aranyozott ezüst ereklyetartója az empire hagyományokat a neobarokk stílusiránnyal összeolvasztó, magas színvonalú ötvösnek mutatja *Giergl*-t. Az ereklyetartó ovális talpa trébelt akantuszlevélsoros díszű, nódusza baluszteres, az ereklyetartó kereszt alakú, szárain háromkaréjos, három fülkagylóidombból képzett akantuszlevéllel körülvelt kartus. A keresztoszárak között dicssugarak. A keresztoszárak találkozásánál ovális ereklyelátó ablak *Szt. Teréz* ereklyéjével. Talpán bevéselt kurzív felirat: „Gewidmet von Herrn Pfarrherr Johann Wohl-drann 1835.” Peremén beütött pesti városjegy 1835-ös évszámmal, szalagon Pest jelzés és Kőszeghy 516. sz. A. G. mesterjegye.

Az 1836-ban mesterré lett, 1860-ban céhmester *Gossmann György*nek kevés egyházi gyűjteményben levő műve ismeretes. A szentmártonkátai és a tiszaderzsi ref. egyházban őrzött helyei a „Magyar Református egyházak műkincsei” c. kiállításon kerültek bemutatásra.⁴⁸ A máriaremetei kegytemplomban két jellegtelen kegyajándékát találtuk meg; egy ezüsből trébelt kis lapját, amely Szűz Máriát ábrázolja a kis Jézussal, és *Gossmann György* mesterjegyén kívül az 1835-ös pesti hitelesítő bélyeggel jelzett; továbbá egy ezüsből trébelt lábat „Rosina M. 1845” vésett felirattal, szalagon Pest jelzéssel és 1845-ös pesti városjeggyel, továbbá Kőszeghy 543. sz. (*Gossmann*) mesterjegyével.

A Deák téri ev. templom őrzi egy 1847-ben készült kenyérosztó tányérját és 1855-ben készült kelyhét, amely neobarokk ízlésben készült (10. kép). Az ezüst, paténa idomú kenyérosztó

9. kép. Szt. Teréz-ereklyetartó. Giergl Alajos műve. 1835. Terézvárosi plébániatemplom

10. kép. Kehely. Gossmann György műve. 1855. Deák téri evangélikus templom

tányéron vésett felirat látható: „Geréb Zsigmond 1850-dik Márt. 28-án mint Confirmatiói ünnepén a pesti evang. magyar egyháznak.” Aljában beütve Kőszeghy 543. sz. jegye és az 1847-es évszámú pesti hitelesítő bélyeg látható.

Az aranyozott ezüstkehely trébelt talpa hullámos, bordázott, nádusza is bordázott, kupája sima. Talpán beütve Kőszeghy 543. sz. jegye és a pesti hitelesítő bélyeg 1855-ös évszámmal. Kupáján kurzív betűkkel vésett felirat: „A pesti ev. magyar gyülekezet ezen használhatóbb alakban átöntette 1855” és „Gróf Brunswickné, Majtényi Anna, Döbrentei Gábornak irod. érdemeiért 1845”.

A terézvárosi r. k. plébániatemplom számára készült Gossmann trébelt akantuszlevelekkel díszített szép ezüst örökméce. A Rózsák terén levő egykori szeretetház kápolnájában őrzött és Schoen Arnold⁴⁹ által említett úrmutató, amely 1845-ben készült, a második világháború alatt elveszett. A pesti Szt. Rókus-kápolna számára 1866-ban készített egy finom műű ezüstfeszületet.⁵⁰

A máriaremetei kegytemplomban fedeztük fel az 1850 körül említett *Stolz János*⁵¹ két igénytelen kegyajándékát, két ezüsből trébelt szempárt, amelynek alján Kőszeghy 555. sz. jegye és a pesti hitelesítő bélyeg látható 1834-es évszámmal. A kevésbé ismert ötvös képességeit e művekből megítélni nem lehet.

Az 1823-ban mesterré lett és 1864-ig említett *Müller József*nek⁵² budapesti egyházak kincstárai 10 művét őrzik. Ezenkívül a csánytelki r. k. templom 1835-ös évjelzésű és a mindszei r. k. templom 1845-ös évjelzésű barokkizáló kelyhét ismeri a kutatás.⁵³ A terézvárosi r. k. templomban egy füstölője, naviculája és két ampolnája található.⁵⁴

Az ezüsből trébelt navicula talpát, náduszát és testét hólyagok díszítik (11. kép). Fedelén bevéselt kurzív felirat: „Szt. Terézia”, szárán beütött pesti jegy 1839-es évszámmal és Kőszeghy 530. sz. J. M. mesterjegye. Két darab ezüstkanál tartozik hozzá a beütött fenti jeggyel. A két

11. kép. Tömjéntartó. Müller József műve. 1839. Terézvárosi plébániatemplom

12. kép. Miskannácskák. Müller József művei. 1838. Terézvárosi plébániatemplom

ezüstampolna 1838-ban készült; talpas, igen jó arányú, kancsó idomú, kérdőjeles füllel (12. kép). Csuklós fedelének tetején öntött delfin, illetve szőlőfürt fogó. Szárán beütve Kőszeghy 530. sz. jegye és a pesti hitelesítő bélyeg 1838-as évszámmal.

Az ezüsből trébelt füstölő talpas váza idomú. Talpa profilált, teste függőlegesen bordázott, három füle öntött, S alakú (13. kép). Felső része ívelt, áttört akantuszlevélsorral és stilizált virágindával. Peremén „St. Terézia” kurzív betűs felirat (modern). Profilált fedelén beütve Kőszeghy 528. sz. mesterjegye, szalagon Pest és a pesti hitelesítő bélyeg 1840-es évszámmal. Mindezek a művek a barokkizáló stílusirányhoz tartoznak, Müller tehetségét azonban a csánytelki és mindszei kelyhek mutatják a legelőnyösebben.

A pesti volt ferences templom ezüsből trébelt tálcája a hozzá tartozó ampolnapárral együtt Müller József 1844-ben készült alkotása (14. kép). A tálcá profilált peremű, ívelt, piskóta idomú. Az ampolnák a terézvárosi r. k. templom ampolnához hasonlóak, testük körte idomú, a fedélén öntött szőlőlevéldíszsel, de a delfin és a szőlőtő fogó helyett öntött A (Aqua) és V (Vinum) betűkkel. Jelzésük: Kőszeghy 530. sz. J. M. mesterjegye, szalagon Pest és 1844-es évszámú pesti hitelesítő bélyeg.

Müller Józsefnek ismeretlen alkotása a Petőfi téri ortodox görög templom ezüsből trébelt, téglalap alakú testű, profilált fedelű, négy gömblábon álló olajtartó doboza, oldalán vésett görög nyelvű felirat: „Hálája jelül Konstantin Muga. 1849”. Fenekén beütve pesti városjegy 1849-es évszámmal, szalagon Pest felirat és Kőszeghy 528. sz.

jegye. Ez az olajtartó doboz Müller József igénytelenebb alkotása.

A XIX. századi magyar ötvösség nagy művészenek, *Szentpéteri Józsefnek*, akiről a közelmúltban Mihalik Sándor írt tanulmányt, a Kálvin téri ref. templom őrzi sokszor méltatott, 1824-ből való keresztelőkancsóját és tálját, amelyet Szentpéteri losonci Gyürky Pál Nógrád vármegyei alispán megbízásából készített.⁵⁵ A mester remekművei közé tartozik.

Kutatóink előtt eddig ismeretlenek voltak a Deák téri ev. templom Szentpéteri-művei, egy fedeles keresztelőkancsó a hozzávaló tállal, egy úrvacsora kehely és egy ostyatartó szelence.

Az ezüst úrvacsora kehely a hozzávaló, jelzés nélküli, paténa idomú kenyérszító tányérral együtt sima, egyszerű forma (15. kép). A kehely talpa profilált, nádusza baluszteres, kupája harang idomú, kupáján vésett felirat: „A pesti á. h. magyar egyházé.” Talpán: „1847. jan. elsején”. Fenekén: Kőszeghy 506. sz. jegye, szalagos Pest jelzés és a pesti hitelesítő bélyeg 1847-es évszámmal. Valószínűleg hozzátartozik az ezüsből trébelt, lapos, korong alakú ostyatartó szelence is, amelynek profilált fedelén a következő vésett felirat látható: „A pesti á. h. magyar egyházé.”

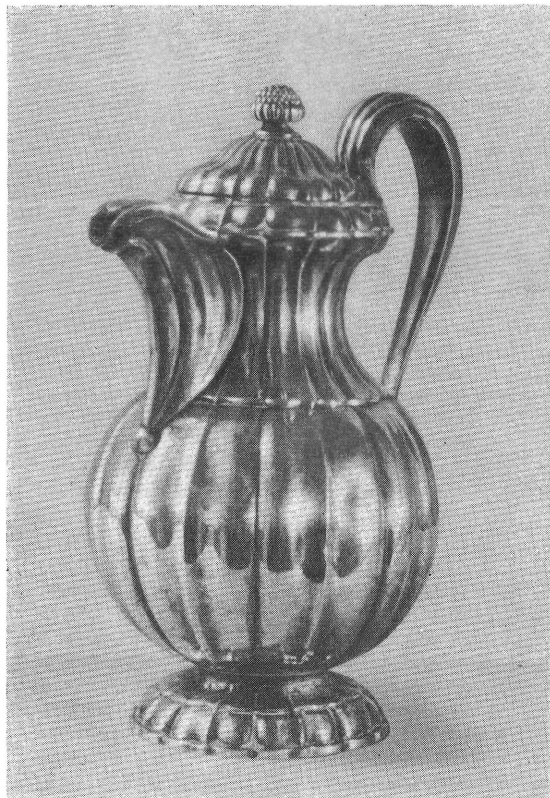
13. kép. Füstölő. Müller József műve. 1840. Terézvárosi plébániatemplom

14. kép. Miskannácskák tálcával. Müller József művei. 1844. Pesti volt ferences templom

15. kép. Kehely. Szentpéteri József műve. 1847. Deák téri evangélikus templom

16. kép. Keresztelőkancsó. Szentpéteri József műve. 1848. Deák téri evangélikus templom

Fenekén az előző jelzések láthatók. Mindhárom darab Szentpéteri Józsefnek ízléses, finom arányú alkotása.

A keresztelőkancsó ezüstmű trébelt, kávéskanna formájú, talpa, teste és fedele bordázott, füle nagyon jó alakú, szájperem fölé emelkedő kérdőjeles idomú (16. kép). Fogója plasztikus málna. Fenekén beütve Kőszeghy 506. sz. (Szentpéteri) jegye, szalagon Pest és a pesti hitelesítő bélyeg 1848-as évszámmal.

A hozzá tartozó ezüstmű mély öblű, ovális, sok karéjos, profilált peremszegéllyel, fenekén beütve az előző jelzés (17. kép). Mindkét mű arányaiban igen finom, a keresztelőkancsó a maga jól elosztott felépítésével, díszítés nélküli formájával Szentpéterinek egyszerűségében is igen jellegzetes kiváló alkotása.

Az 1824-ben mesterré lett és 1864-ig említett *Laky Károlynak*⁵⁶ három új művét fedeztük fel. Mesterünk azokhoz az ötvösökhöz tartozott, akik egyszerű formaadású műveket készítettek szériában a polgárság fényűzési igényeinek kielégítésére. A máriaremetei kegytemplomban található igénytelen kegyajándéka 1835-ből, egy csipkés szegélyű, ezüstmű trébelt szív, amelynek függesztő karikáján beütött pesti hitelesítő bélyeg 1835-ös évszámmal, szalagon Pest jelzés és Kőszeghy 535. sz. L. K. mesterjegye látható.

A Bécsikapu téri ev. templomban *Laky Károlynak* egy 1838-ból származó aranyozott ezüst, kerek, profilált talpú, váza idomú náduszú, harang idomú kupájú egyszerű kelyhét őrzik; talpán Kőszeghy 524. sz. jegye, az 1838-as évszamos pesti városjegy és szalagos Pest jelzés látható.

A Bécsikapu téri ev. templom ostyatartó doboza ezüstmű trébelt, cukortartó alakú. Három öntött, karmos, kagylódíszes, palmettás lábon áll, a test bordákkal tagozott, háromszögletes mezőben poncolt alapon kagylódíszszel és búzákötegekkel. Fedelén ugyanilyen díszítés és vésett, kurzívbetűs felirat: „Pál I. lev. Kor. X. r. 17. v. Mert egy kenyér és egy test vagyunk, sokan mert mindnyájan egy kenyérből eszünk.” Alján vésett felirat: „Engel Sándor 1845.” Hornyolt szélén beütött pesti hitelesítő bélyeg 1845-ös évszámmal. Szalagon Pest felirat és Kőszeghy 525. sz. L. K. jegye. A doboz neobarokk ízlésben fogant, a trébelés magas, a fény-árnyékhatás gazdag. Egyházi gyűjteményekben ezenkívül a pálfai ref. egyház kelyhét, a szentmártonkátai ref. egyház kenyér-

osztó tányérját, a lepsényi ref. egyház kelyhét⁵⁷ és a kiszombori r. k. templom 1835-ben készült, Jézust ábrázoló ezüstsobrocskáját őrzik⁵⁸ a mester kezétől.

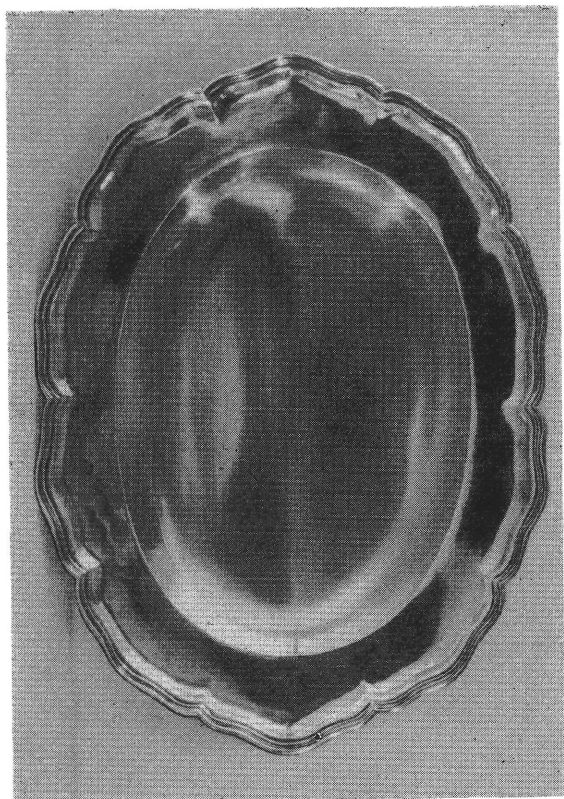
Az 1860-as években működő *Cseh Pál*⁵⁹ ötvösnek az Országos Zsidó Múzeum egy ezüsből trébelt, ovális, hengeres testű, gerezdes, hólyagosfedelű, XIX. század közepi perselyét és egy hengeres, tagolt szárú, levél- és virágdíszes tóramutatóját őrzi az 1840 körüli időkből, amelyek a „Régi Buda és Pest iparművészete” c. kiállításon kerültek bemutatásra. Egyik sem jelentős munka, a mester képességeiről megfelelő képet nem nyújtanak.

Ugyancsak az Országos Zsidó Múzeumban található az 1820-tól 1865-ig említett *Schmidt Ferenc*⁶⁰ ötvös ezüst, két gömbös, hengeres szárú tóramutatója kézfejenél leveles rozettával, amely a „Régi Buda és Pest iparművészete” c. kiállításon F. S. mester műveként szerepelt; de mesterjegye Kőszeghy 522. sz. jegyével azonos, így Schmidt Ferenc művének tartható. 1840-ben készült pesti hitelesítő bélyegének évszáma szerint. Ugyanitt őrzik johannita jelvényekkel díszített, talpas, körte idomú, ezüst levita kannáját, amely pesti hitelesítő bélyegének évszáma szerint 1824-ben készült és a mestert a szerényebb tehetségű pesti ötvösök közé sorolja.⁶¹

A ferencvárosi plébániatemplom egy téglalap alakú medaillonban kurzív T. F. jegyű, pesti mester ezüsből trébelt füstölőjét és tömjéntartóját őrzi 1857-ből.

A szerényebb tehetségű, konzervatív ízlésű mester trébelt akantuszlevélsorral, rózsá- és levéldíszes övvel ékesítette a szokványos formájú, gerezdelte, csónak alakú tömjéntartót és a hozzáillő, talpas váza idomú füstölőt. Talpperemén mindkettőnek a mesterjegy mellett beütött 1857-es évszámú pesti városjegy és szalagon Pesth jelzés látható.

A Kálvin téri ref. templom *Lehman J.*⁶² talpas neobarokk serlegét őrzi 1866-ból. Az akantuszlevélsoros talp gazdag fény-árnyékhatású, nádusza akantuszleveles, kupája alul kettős dudorú, akantuszlevélsoros díszű, elől trébelt neobarokk kartusban vésett felirat: „a Szolnok, Csongrád jobbparti Tiszaszabályozó társulat Kétske. Alpari öbölzete Darányi Ignác Urnak emlékül. 1866. máj. 29. én.” Talpán beütve Kőszeghy 565. sz. J. L. mesterjegye és a pesti hitelesítő bélyeg.

17. kép. Keresztelőtál. Szentpéteri József műve. 1848. Deák téri evangélikus templom

18. kép. Kehely. Schöller Károly műve. 1867. Terézvárosi plébániatemplom

Lehmannak más, egyházi gyűjteményekben őrzött műve nem ismeretes, magángyűjteményben is csak egy sőtartója. A kehely a pesti neobarokk ügyes ötvösének mutatja.

A terézvárosi r. k. plébániatemplom *Schöller Károly* pesti ötvös szép, aranyozott ezüstkelyhét őrzi 1867-ből (18. kép). A mestert Kőszeghy nem ismeri, de a terézvárosi kehely szerint bizonyára jó képességű ötvös lehetett, noha trébelésben a Prandtnerek kissé merevebb, vonalasabb modorát követte. A kehely kerek talpát négy-négy karéjos neoromán medaillonban, poncolt alapon, trébelt, három búzakalászból álló kéve díszíti, köztük csigás rocaille-os motívum. A búzakalások a szárra is felfutnak, amelyet ezenkívül akantuszleveles gyűrűtag is ékesít. A baluszteres nóduszon a búzakalások szőlőlevéllel váltakoznak, tetején a trébelt gyűrűtag megismétlődik. Kosarának díszítése a talpával nagyjából azonos, a négykaréjos neoromán medaillonokban búzakalások, a medaillonok között szőlőlevelek. Talpperemén vésett felirat: „Sub Parocho Simone Klempa Syndico Antonis Herle Fecit Carolus Scholler Pestini 1867.” Talpperemén beütve Diana-fejes bélyeg és Schöller Károly mesterjegye.

A belvárosi plébániatemplom ezüstszelelete egy 1860 és 1868 között működő I. C. monogramos pesti mester műve. Talapzata négy oldalú, ívelt, profilált, keresztje sima, korpusza öntött, aranyozott. A talapzaton vésett felirat: „Donum RSSIMI ANTONII MARKOVITS.” Talpperemén beütve I. C. mesterjegy oválisban, szalagon Pest jelzés és pesti hitelesítő bélyeg teteje.

A századvégi historizáló irány az ötvösségben jobbára minden művészi igény nélküli, jellegtelen, géppel sokszorosított műveket hozott létre. (A megnövekedett igényeket nagy, főleg osztrák ötvöscégek elégítették ki.) Ilyenfajta munkákból tevődik össze a nagy-budapesti templomi kincstárak kegytárgyainak túlnyomó része.

Ezek nagy tömegéből emelkedik ki művészi szándékával a ferencvárosi plébániatemplom *Herpka Károly* által 1886-ban készített ezüst liturgikus felszerelése.

Herpka Károly⁶³ Bécsben tanulta az ötvösséget, utána Párizsban dolgozott, 1883-tól a budapesti Iparművészeti Iskola tanára, a maga korának neves ötvöse volt. Kiváló technikai tudása nem ismert akadályt. Ő is, mint a századvég annyi iparművésze, keleti díszítő-elemekből összeszótta magyar stílust akart kialakítani. Törekvése azonban, akárcsak a társaié, a századvég stíluszavarának modorosságába veszett.

A ferencvárosi plébániatemplomnak készült liturgikus felszerelése trébelt szarvasos kézmosótáliból, magyaros díszű kenettartóból, füstölőből, tömjéntartóból, galamb alakú aquamaniléból, Sturm Ferenc építész rajza szerint készített aranyozott bronz cibóriumkehelyből (1886) áll.

Herpka törekvéseit kevesebb ízléssel a vele egyidőben működő, ugyancsak jó technikai tudással dolgozó F. D. monogramos pesti ötvös követte, akinek a ferencvárosi plébániatemplom őrzi magyaros palmettasoros díszű ezüst kézmosótálibját, két ezüst teknősbékán álló, stilizált, madár alakú ampolnáját és sárkányon álló, stilizált madár alakú, ferences szimbólumokkal díszített ezüstkannáját. Nevét a templom feljegyzései nem őrizték meg.

A pesti ötvösök száma a XIX. században igen megnövekedett, a pesti ötvösség színvonala azonban a század második felében, mint Európa-szerte mindenütt, a művészi színvonal alá süllyedt.

A XIX. századi pest-budai ötvösök további, még ismeretlen műveinek, a pest-budai ötvösség kisugárzásának és az ország művészetében betöltött szerepének részletes vizsgálatára a már megindult topográfiai és a magángyűjtemények felmérése nyomán előkerülő emléanyag nyújt majd további lehetőséget.

JEGYZETEK

- ¹ *Pataky D.-né*, A pest-budai ötvösség a XVIII. században (A budapesti templomok kincstárai alapján). Bud. Rég. XIX. köt. Bp. 1959, 221.
- ² *Kőszeghy E.*, Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig. Bp. 1906, 59.
- ³ Uo.
- ⁴ Budapest műemlékei. I. köt. Bp. 1955, 613. (A továbbiakban: Bp. műeml.)
- ⁵ *Illyefalvi L.—Pallós J.*, Pest és Buda polgárjogot nyert lakosai. Bp. 1944.
- ⁶ *Kőszeghy i. m.* 61.
- ⁷ Leírólajstrom. 46—47. sz.
- ⁸ Bp. műeml. 649.
- ⁹ Uo. 615.
- ¹⁰ Uo.
- ¹¹ Gesellenbuch Eines Löblichen Gold- und Silber Arbeiten Mittels... 45. (Budapesti Történeti Múzeum Újkori Osztálya.)
- ¹² Gesellenbuch... 47.
- ¹³ *Kőszeghy i. m.* 62.
- ¹⁴ *Illyefalvi—Pallós i. m.*
- ¹⁵ *Kőszeghy i. m.* 59.
- ¹⁶ Uo. 519.
- ¹⁷ Bp. műeml. 771. — *Schoen A.*, Krisztinavárosi plébániatemplom. Bp. 1937, 15.
- ¹⁸ *Kőszeghy i. m.* 61.
- ¹⁹ Leírólajstrom. 21—24. sz. — Bp. műeml. 165.
- ²⁰ Leírólajstrom. 19. sz.
- ²¹ *Pataky D.-né*, A pest-budai fémművesség emlékei. Bud. Rég. XVII. köt. Bp. 1956.
- ²² Jungenbuch Eines Löblichen Gold- und Silber Arbeiten Mittels... 48.
- ²³ Gesellenbuch... 31.
- ²⁴ *Kőszeghy i. m.* 62.
- ²⁵ Uo. 62. — Leírólajstrom. 135. sz.
- ²⁶ *Schoen A.*, A budapest-krisztinavárosi plébániatemplom. Bp. 1935, 15.
- ²⁷ Bp. műeml. 615.
- ²⁸ *Kőszeghy i. m.* 63—64. — *Schoen A.*, Óbuda múltjából. Bp. 1935, 51—58. — *Kapossy J.*, Magyarországi ötvösök a XVIII—XIX. században. Bp. 1934.
- ²⁹ *Kőszeghy i. m.* 64.
- ³⁰ Uo. 73.
- ³¹ *Schoen A.*, A budapest-terézvárosi r. k. plébániatemplom. Bp. 1938, 15.
- ³² Leírólajstrom. 32. sz.
- ³³ *Kőszeghy i. m.* 74.
- ³⁴ *Patakyné* utóbb i. m. 296.
- ³⁵ *Schoen*, A budapest-terézvárosi... 15.
- ³⁶ Leírólajstrom. 38. sz.
- ³⁷ *Schoen A.*, A krisztinavárosi plébániatemplom. Bp. 1937, 15.
- ³⁸ *Bóka L.-né*, Az Iparművészeti Múzeum Prandtner ötvöstárgyai. Az Iparművészeti Múzeum évkönyve. I. köt. Bp. 1954, 154.
- ³⁹ *Kőszeghy i. m.* 75.
- ⁴⁰ *Patakyné* utóbb i. m. 284.
- ⁴¹ Leírólajstrom. 30. sz.
- ⁴² *Schoen*, A budapest-terézvárosi... 15.
- ⁴³ *Kőszeghy i. m.* 76.
- ⁴⁴ Uo.
- ⁴⁵ *Patakyné* utóbb i. m. 286.
- ⁴⁶ *Kőszeghy i. m.* 81. — *Schoen*, A budapest-terézvárosi... 15.
- ⁴⁷ *Kőszeghy i. m.* 81.
- ⁴⁸ Uo. 86.
- ⁴⁹ *Schoen A.*, Budapest kórházainak és emberbaráti intézményeinek kápolnái. Bp. 1940, 28.
- ⁵⁰ Uő., A pesti Szt. Rókus-kápolna. Bp. 1938.
- ⁵¹ *Kőszeghy i. m.* 88.
- ⁵² Uo. 84.
- ⁵³ *Patakyné* utóbb i. m. 290.
- ⁵⁴ *Kőszeghy i. m.* 69.
- ⁵⁵ *Mihalik S.*, Szentpéteri J. ötvösmester élete, önéletírása és művei. Bp. 1954, 120.
- ⁵⁶ *Kőszeghy i. m.* 83.
- ⁵⁷ *Mihalik S.*, A magyarországi ref. egyházak pesti ötvösművei. Tanulmányok Budapest múltjából. IV. köt. Bp. 1936, 178.
- ⁵⁸ *Patakyné* utóbb i. m. 292.
- ⁵⁹ *Kőszeghy i. m.* 89.
- ⁶⁰ Uo. 83.
- ⁶¹ Uo. 89.
- ⁶² Uo.
- ⁶³ *Éber L.*, Művészeti lexikon. Bp. 1935.

IRODALOM

(a Jegyzetben felsoroltakon kívül)

- Schoen A.*, Hermina főhercegnő budapesti kápolnája. Bp. 1937.
- Schoen A.*, Emlékezés a klarisszák budavári és a ferencesek pesti templomára. Bp. 1943.
- Schoen A.*, Jegyzetek a pesti belvárosi plébániatemplomból. Bp. 1943.
- Schoen A.*, A budai Szt. Anna-templom. Bp. 1930.
- Schoen A.*, A budapest-krisztinavárosi templom. Bp. 1916.
- Schoen A.*, A pesti Kálvin téri ref. templom. Bp. é. n.
- Mihalik S.*, A régi pest-budai ezüstművesség. Budapest (1946) 452—456.

DIE GOLDSCHMIEDEKUNST VON PEST-BUDA IM 19. JAHRHUNDERT

(Auf Grund der kirchlichen Schatzkammern von Budapest)

Am Ende des 18. Jahrhunderts wurden Buda (Ofen) und Pest das wirtschaftliche, politische und kulturelle Zentrum des Landes. Dem jungen, stark in Entwicklung befindlichen Pest gegenüber nahm Buda immer mehr eine untergeordnete Stellung ein. Das wirtschaftliche Aufblühen zeitigte einen gewaltigen Zuwachs der Bevölkerung. Auch im Leben der Zünfte brachte diese gewaltige Entwicklung große Veränderungen mit sich, was sich auch in der Zahl der Meister äußerte. Sowohl in Pest als auch in Buda entstanden Goldschmiededynastien und um die rege Nachfrage des Bürgertums befriedigen zu können, mußte die handwerkliche Produktionsform immer mehr durch die Manufaktur abgelöst werden. Charakteristische Beispiele sind die Tätigkeit der Meister Giergl, und Prandtner, sowie Karl Laky in Pest und die Werkstatt von Gretschl in Buda. Die Formen wurden dem Zeitgeschmack und den Ansprüchen des Bürgertums entsprechend vereinfacht und ihre Schönheit kommt nunmehr in der Linienführung, in den Proportionen, im sorgfältigen Treiben und Ziselierung zur Geltung. Die Ornamentik ist maßhaltend. Am Anfang des Jahrhunderts geht die Werkstatt von Prandtner, des angesehensten Goldschmiedes von Pest, zur Serienproduktion über, ihre Ware hat wohl ein hohes künstlerisches Niveau, aber gegen Mitte des Jahrhunderts trat in der Goldschmiedekunst infolge des Massenerzeugnisses der Verfall ein.

Um die Jahrhundertwende und im ersten Teil des 19. Jahrhunderts ist das künstlerische Niveau der Goldschmiede von Pest, vertreten durch die Meister Paschberger, Giergl, Prandtner und J. Szentpéteri, sehr hoch, sodaß in den ersten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts Pest zum Mittelpunkt der ungarischen Goldschmiedekunst wurde.

In Buda spielte die Familie Gretschl die bedeutendste Rolle, in der sich die Goldschmiedekunst über zwei Generationen von Vater zu Sohn vererbte. Wenzel Gretschl, der Gründer der Dynastie erwarb seinen Meistertitel im Jahre 1795 in Buda und übte sein Handwerk bis 1821 aus. Verhältnismäßig wenige seiner Werke sind bekannt. Von den Kirchen in Budapest besitzen nur die St. Anna-Kirche in Buda und die Pfarrkirche von Óbuda je ein Werk von Wenzel Gretschl. Der vergoldete Silberkelch aus dem Jahre 1806 der ersten Kirche weist wohl noch Überlieferungen des Zopfstils auf, jedoch kommen darauf auch bereits romantische Verzierungselemente vor.

Das aus Silber getriebene Kruzifix der Pfarrkirche von Óbuda entstand im Jahre 1815. Joseph d. Ä., der Sohn des Wenzel Gretschl, erwarb im Jahre 1822 den Meistertitel und in 1848 wurde er Zunftmeister. Elf von seinen Werken sind in Kirchen von Budapest erhalten: ein Kruzifix, ein Weihrauchkessel und eine Weihrauchbüchse aus dem Jahre 1825 befinden sich im Besitze der ehemaligen Kapuzinerkirche, eine Weihrauchbüchse aus den Jahren nach 1826 in der Kirche von Óbuda-Újlak und in der Kirche, benannt nach den Wunden des hl. Franziskus, in der Fő-Straße eine Weihrauchbüchse und ein Weihrauchkessel aus dem Jahre 1839, sowie drei Motivgeschenke aus dem Jahre 1830. Im Jahre 1834 wurde von ihm ein Weihgeschenk der Wallfahrtskirche zu Máriaremete hergestellt. Die St. Anna-Kirche von Buda besitzt weitere zwei anspruchslose aus Silber getriebene Motivkronen und eine schöne Monstranz im Spätbiedermeierstil aus dem Jahre 1841. Der in der evangelischen Kirche am Bécsikapu-Platz befindliche Neorokokokelch wurde 1847 in der Werkstatt Gretschl hergestellt und ist bis jetzt in unserer Fachliteratur unbekannt. Die röm.-kath. Kirche von Óbuda-Újlak bewahrt noch einen Weihrauchkessel der Werkstatt Gretschl (1857) und in der Wallfahrtskirche von Máriaremete sind noch zwei Motivgeschenke aus dem Jahre 1859 bzw. 1864, mit dem Meisterzeichen von Eduard Gretschl.

In der Pfarrkirche am Krisztina-Platz wird ein Kruzifix, ein Werk des Goldschmieds Pál Zigler, in Buda, aufbewahrt (um 1800) (1793—1824). Die evangelische Kirche besitzt einen Weinkrug mit silbernem Deckel von Johann Kovácsy, der den Meistertitel im Jahre 1841 erwarb, aber sein Name wird nach 1849 nicht mehr erwähnt.

In den kirchlichen Schatzkammern von Budapest befinden sich in der größten Anzahl Werke von F. Paschberger und J. Prandtner sen., Vertreter der stark aufblühenden Goldschmiedekunst der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Franz Paschberger, Sohn von Joseph Paschberger wurde 1787 Meister und spielte in der Pester Goldschmiedezunft eine bedeutende Rolle. Er war von 1812—1828 Zunftmeister. Der von ihm gefertigte Weihrauchkessel, die Weihrauchbüchse mit dem dazugehörigen Löffel werden in der Franziskanerkirche von Pest aufbewahrt. Diese Kunstwerke aus den Jahren um 1800 sind noch in reinem Empirestil gehalten. Aus dieser Zeit stammt

noch die silberne, einst vergoldete, flache, scheibenförmige Viaticum-Büchse der röm.-kath. Pfarrkirche in der Theresienstadt (VI. Bezirk). Im Jüdischen Museum wird ein vergoldeter Thoraschmuck ebenfalls von ihm aus den Jahren um 1800 aufbewahrt. Sein Abendmahlskelch aus Silber in der reformierten Kirche am Kálvin-Platz aus dem Jahre 1815 ahmt getreu die beliebte Kelchform der ungarischen reformierten Kirchengemeinden nach. Werke von Paschenberger werden in folgende Sammlungen, bzw. Kirchen aufbewahrt: ein vergoldeter Silberkelch aus dem Jahre 1819 in der röm.-kath. Pfarrkirche in der Theresienstadt, eine Almosenbüchse (1829) im Jüdischen Museum, eine Weihrauchbüchse und ein Weihwasserbecken (1824) in der röm.-kath. Kirche in der Josephstadt (VIII. Bezirk), und ein Weihwasserkessel (1826) in der Pfarrkirche in der Krisztina-Stadt.

Die Goldschmiedefamilie Prandtner gehörte ebenfalls zu den hervorragenden Vertretern der Pester Goldschmiedekunst des 19. Jahrhunderts. Der Gründer der Dynastie war Joseph Prandtner sen., Zunftmeister im Jahre 1791; sein Name wird nur bis 1837 erwähnt. Er war ein vorzüglicher Repräsentant des ungarischen Empire und die flache, ein wenig trockene Treibweise ist charakteristisch für seine künstlerische Formsprache, welche besonders auffallend bei der Bearbeitung von Weintrauben und Weizenähren in Erscheinung tritt. Der Weihrauchkessel und die Weihrauchbüchse der Pfarrkirche von Óbuda wurde im Jahre 1825 hergestellt; bislang waren sie in unserer Fachliteratur unbekannt. Hervorragende Werke des Meisters sind der sog. Stadler-Kelch mit Akanthusblättern und Weizenähren-Palmetten aus der Zeit um 1830 in der röm.-kath. Pfarrkirche in der Theresienstadt, sowie das in unserer Fachliteratur noch unbekannte Ciborium und ein Kelch (1834) im Besitze der röm.-kath. Pfarrkirche von Pesthidegkút.

Ein Silberkruzifix aus dem Jahre 1796 von Leopold Fischer, der 1795 Meister wurde und in 1809 starb, wird in der Pfarrkirche der Josephstadt aufbewahrt. In der Pfarrkirche der Theresienstadt ist der Reliquienschein der hl. Theresia (1835) ein Werk des künstlerisch begabten Alois Giergl. Ein Abendmahlsbrotteller aus dem Jahre 1847 von Georg Gossmann, der 1836 Meister wurde, sowie ein Neobarockkelch und eine Ewige Lampe mit getriebenen Akanthusblättern aus dem Jahre 1845 sind in der evangelischen Kirche am Deák-Platz erhalten. Mehrere Werke von Joseph Müller werden in den Schatzkammern der Budapester Kirchen aufbewahrt; er wurde 1823 Meister und sein Name wird bis 1864 genannt. Von

seinen Arbeiten seien eine Weihrauchbüchse aus dem Jahre 1839, sowie zwei Ampeln und ein Weihrauchkessel (1830 bzw. 1840) sind in der röm.-kath. Pfarrkirche der Theresienstadt genannt, weiter eine getriebene Silbertasse mit zwei Ampeln der Franziskanerkirche von Pest (1844) und ein aus Silber getriebenes Ölgefäß der griechisch-orthodoxen Kirche am Petőfi-Platz (1849).

Von den Werken des größten Meisters der ungarischen Goldschmiedekunst des 19. Jahrhunderts, Joseph Szentpéteri, werden eine hervorragend gearbeitete Taufkanne und ein Taufbecken aus dem Jahre 1824 in der reformierten Kirche am Kálvin-Platz, außerdem ein silberner Abendmahlskelch mit dazugehörigem Brotteller und Hostienbüchse aus dem Jahre 1847, bisher in unserer Fachliteratur unbekannt, sowie ein Taufbecken mit Kanne aus dem Jahre 1848 in der evangelischen Kirche am Deák-Platz aufbewahrt. Die letztgenannten Stücke gehören trotz ihrer Einfachheit zu den charakteristischen, künstlerisch wertvollen Werken des Meisters.

Ein einfacher Kelch (1838) und eine zuckerdosentartige Büchse (1845) von dem Goldschmiede Karl Laky, der im Jahre 1824 den Meistertitel erwarb und dessen Name bis 1864 erwähnt wird, sind in der evangelischen Kirche am Bécsikapu-Platz zu finden. Das Jüdische Museum besitzt von dem Meister Paul Cseh, der um 1860 tätig war, eine Almosenbüchse im Neobarockstil und einen Thorazeiger, von dem Meister Franz Schmidt, dessen Name zwischen 1820—1865 sehr bekannt war, sowie eine Silberkanne (1824). Ein Neobarockkelch von J. Lechman aus dem Jahre 1866 befindet sich in der ref. Kirche am Kálvin-Platz. Ein vergoldeter Silberkelch (1867) des Pester Goldschmiedes Karl Schöllers ist in der Pfarrkirche der Theresienstadt.

Die historisierende Tendenz am Ende des Jahrhunderts wirkte auf die weitere Entwicklung der Goldschmiedekunst hemmend. So entstanden künstlerisch anspruchslose, mit Maschinen vervielfältigte Stücke ohne charakteristisches Gepräge. Diese Werke bilden den größten Teil der Weihgegenstände der Budapester Kirchen. Nur der Meister Karl Herpka von den vielen Goldschmieden folgte seinen künstlerischen Neigungen. Seine silbernen liturgischen Geräte aus dem Jahre 1886 in der Pfarrkirche der Josephstadt verrät sein hohes künstlerisches Können. Im 19. Jahrhundert wuchs zwar die Zahl der Goldschmiede von Pest bedeutend, doch hatte die Pester Goldschmiedekunst ihr hohes Niveau in der zweiten Hälfte des Jahrhunderts — wie überall in Europa — fast vollkommen eingebüßt.